

تحلیل محتوای

کتابهای درسه

ترتیب

فریدون ره‌غسی

(استاد مدعو پردیس فرهنگیان شهید باهنر اراک)

مجتبی حیدری

(معاون آموزشی پردیس فرهنگیان اراک)

مجتبی محمدی جلالی

(عضو هیأت علمی پردیس فرهنگیان شهید باهنر اراک)

سرشناسه	:	رمضی، فریدون، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تحلیل محتوای کتاب‌های درسی/مولفان فریدون رمضی، مجتبی حیدری، مجتبی محمدی جلالی.
مشخصات نشر	:	تبریز: انتشارات پژوهش‌های دانشگاه، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۱۷۲ص: جدول.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۲۹۳-۱-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	واژه‌نامه.
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	کتاب‌های درسی -- ایران -- ارزشیابی
موضوع	:	آموزش ابتدایی -- کتاب‌های درسی -- ارزشیابی
شناسه افزوده	:	حیدری، مجتبی، ۱۳۴۶ -
شناسه افزوده	:	محمدی جلالی، مجتبی، ۱۳۴۹ -
رده بندی کنگره	:	LB۳۰۴۸ / ۱۳۹۴ الف
رده بندی دیویی	:	۳۷۱/. ۹۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۹۴۹۲۱

مؤلفین: فریدون رمضی - مجتبی حیدری - مجتبی محمدی جلالی

نام کتاب	:	تحلیل محتوای کتاب‌های درسی
ناشر	:	پژوهش‌های دانشگاه
واژه‌پردازی	:	فرزین چهانگیری
طرح روی جلد	:	فرزین چهانگیری
چاپ و صحافی	:	اعظم، نوبل
لینوگرافی	:	بابک
شمارگان	:	۱۰۰۰ نسخه
نوبت چاپ	:	اول ۱۳۹۴
قیمت	:	۱۲۰۰۰ ریال
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۲۹۳-۱-۵

فهرست

عنوان

صفحه

پیشگفتار..... ۱۱

فصل اول

ماهیت برنامه ریزی درسی

مقدمه فصل اول..... ۱۶

تعریف برنامه ریزی..... ۱۷

مفاهیم برنامه ریزی..... ۱۷

انواع برنامه ریزی..... ۱۸

برنامه ریزی از نظر زمان عمل..... ۱۸

برنامه ریزی از نظر حیطه عمل..... ۱۸

برنامه ریزی از نظر چگونگی عمل..... ۲۰

برنامه ریزی از نظر محتوا..... ۲۰

مقایسه برنامه ریزی آموزشی و درسی..... ۲۱

معنای لغوی کری کیولیم..... ۲۲

نگرشهای اساسی به برنامه درسی..... ۲۳

۱- دیدگاه رشد و توسعه‌ی فرایندهای ذهنی عقلی..... ۲۳

۲- منطق گرای علمی..... ۲۵

۳- تحقق خود..... ۲۷

۴- بازسازی اجتماعی یا تطابق اجتماعی..... ۲۸

تعاریف برنامه درسی..... ۲۹

عناصر برنامه‌ریزی درسی..... ۳۱

سوالاتی برای بحث و مطالعه بیشتر..... ۳۳

منابع فصل اول..... ۳۳

فصل دوم

محتوا و سازماندهی آن

مقدمه فصل دوم..... ۳۶

محتوا چیست؟..... ۳۷

- ۳۷.....تعریف محتوا از نظر سیلور و الکساندر.
- ۳۷.....تعریف محتوا از نظر هیمان.
- ۳۸.....تعریف محتوا از نظر لوئی.
- ۳۸.....تعریف از نظر نیکلس.
- ۳۸.....چگونه محتوا را انتخاب کنیم؟
- ۴۰.....معیارهای انتخاب محتوا کدامند؟
- ۴۱.....۱- رابطه محتوا و هدف
- ۴۲.....۲- رابطه محتوا و رغبت
- ۴۲.....۳- رابطه محتوا و توان شاآموزان
- ۴۲.....۴- رابطه محتوا و زمان
- ۴۳.....۵- رابطه محتوا و سودمندی
- ۴۳.....۶- رابطه محتوا و ارتباط عمودی
- ۴۳.....۷- رابطه محتوا و ارتباط افقی
- ۴۴.....سازماندهی محتوا چیست؟
- ۴۵.....معیارهای سازماندهی محتوا کدام است؟
- ۴۶.....ارتباط عمودی و افقی چیست؟
- ۴۷.....شیوههای سازماندهی افقی
- ۴۷.....۱- سازماندهی بر اساس رشتههای علمی
- ۴۷.....۲- شیوه موازی سازی رشته ها
- ۴۷.....۳- شیوه سازماندهی چند رشته ای
- ۴۸.....۴- شیوه سازماندهی بین رشته ای
- ۴۸.....سوالاتی برای بحث و مطالعه بیشتر
- ۴۹.....منابع فصل دوم
- ۴۹.....تکلیف عملکردی

فصل سوم

تحلیل محتوا

- ۵۲.....مقدمه فصل سوم
- ۵۳.....تحلیل محتوا چیست؟

۵۴	۱- تحلیل محتوای توصیفی.....
۵۴	۲- تحلیل محتوای استنباطی:.....
۵۴	۳- روش ویلیام رومی در تحلیل محتوای کتب درسی:.....
۵۵	چرا محتوا را تحلیل کنیم؟.....
۵۵	مواردی از تحلیل محتوا.....
۵۶	۱- عینی بودن.....
۵۶	۲- منظم بودن.....
۵۶	۳- آشکار بودن.....
۵۷	۴- مقداری بودن.....
۵۷	مراحل تحلیل محتوا.....
۵۸	۲- جمعآوری نمونههای مورد تحلیل.....
۵۸	۳- تقسیم مجموعهی مورد بررسی به واحدهای مختلف.....
۵۹	۱- طبقه‌بندی واحدها.....
۵۹	۲- ارزیابی عینی طبقه‌ها.....
۶۰	کاربردهای تحلیل محتوای کتاب درسی.....
۶۰	۱- کاربرد توصیفی.....
۶۱	۲- کاربرد تحلیلی.....
۶۲	۳- کاربرد توسعه‌ای.....
۶۲	تاریخچه تحلیل محتوا.....
۶۳	ضرورت تحلیل محتوا.....
۶۴	هدف از تحلیل محتوای.....
۶۴	تکنیکهای متداول در تحلیل محتوای کتابهای درسی.....
۶۸	اهمیت تکنیک تحلیل محتوا.....
۶۹	مزایای تحلیل محتوا.....
۶۹	معایب تحلیل محتوا.....
۷۰	ابعاد تحلیل محتوای کتاب درسی.....
۷۲	سوالاتی برای بحث و مطالعه بیشتر.....
۷۳	منابع فصل سوم.....

فصل چهارم

تحلیل محتوا کمی

۷۵	مقدمه فصل چهارم
۷۶	تعریف تحلیل کمی محتوا
۷۶	شیوه‌های کمی تحلیل محتوا
۷۷	قابلیت اعتماد و اعتبار تحلیل محتوی
۷۸	مراحل تحلیل محتوای کمی
۷۸	۱- مراحل تحلیل محتوای کمی
۸۰	۲- روش ویلیام رومی در تحلیل محتوای کتب درسی
۸۲	ارزشیابی متن درس
۸۵	تفسیر نتایج در روش تحلیل محتوای ویلیام رومی
۸۷	۱- روش تحلیل ویلیام رومی
۸۷	بخش اول
۸۸	بخش دوم
۸۹	بخش سوم
۹۱	تفسیر
۹۲	۲- روش‌های (فرمول‌های) تعیین سطح خوانایی
۹۶	تحلیل محتوایی علوم پنجم به روش کلوز
۱۰۱	ج- فرمول مک لافلین
۱۰۳	د- فرمول فلش
۱۰۴	تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (پایه ششم) جهت تعیین درجه‌ی سادگی مطالب با استفاده از «فلش»
۱۰۵	قسمت دوم: درس دوازدهم (گسترش هنر و معماری در دوره‌ی صفویه) صفحه ۶۵
۱۰۵	قسمت سوم: درس بیست و دوم (مبارزه‌ی مردم ایران با استعمار) صفحه‌ی ۱۱۲
۱۰۷	هـ شاخص سطح خوانایی گانینگ
۱۱۰	موضوع: تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پنجم
۱۱۰	روش تحقیق
۱۱۳	الگوی مریل
۱۱۴	عناصر محتوا در دیدگاه مریل

۱۱۵	الگوی طراحی آموزشی مریل
۱۲۰	الگوی مریل در درس جغرافیا
۱۲۵	سوالهایی برای بحث و مطالعه بیشتر
۱۲۵	منابع فصل چهارم

فصل پنجم

تحلیل محتوی کیفی

۱۲۷	مقدمه فصل پنجم
۱۲۸	تحلیل محتوای کیفی
۱۲۹	مزایای تحلیل محتوای کیفی
۱۳۰	شرایط کلی تبدیل محتوای کیفی
۱۳۲	اشکالات تحلیل محتوای کیفی
۱۳۲	مراحل تحلیل محتوای کیفی
۱۳۵	فرآیند تحلیل محتوای کیفی
۱۳۵	مرحله (۱): تحلیل محتوای کیفی
۱۳۶	مرحله (۲): تعریف واحد تحلیل
۱۳۷	مرحله (۳): تکوین مقوله‌ها و یک طرح رمزگذاری
۱۳۸	مرحله (۴): طرح رمزگردانی
۱۳۸	مرحله (۵): رمزگذاری همه متن
۱۳۹	مرحله (۶): ارزیابی کردن انسجام کدگذاری
۱۳۹	مرحله (۷): استخراج نتایج از داده‌های رمزی
۱۳۹	مرحله (۸): گزارش روش و یافته‌ها
۱۴۰	روشهای تحلیل کیفی
۱۴۱	سوالاتی برای بحث و مطالعه بیشتر
۱۴۱	منابع فصل پنجم

فصل ششم

ملاکها و معیارهای

۱۴۴	نقد و بررسی کتابهای درسی
۱۴۵	مقدمه فصل ششم

- ۱۴۶..... ملاکهای چهاردهگانه برای بررسی یک درس
- ۱۴۸..... هدفهای رفتاری
- ۱۵۳..... اصول کلی حاکم بر نقد و بررسی کتابهای درسی
- ۱۵۵..... معیارها
- ۱۵۵..... معیارهای نقد و بررسی تربیت دینی
- ۱۵۶..... معیارهای نقد و بررسی تربیت اجتماعی
- ۱۵۶..... معیارهای نقد و بررسی تربیت هنری و زیباشناختی
- ۱۵۹..... معیارهای نقد و بررسی ناهمزمان و تناسب محتوا
- ۱۶۱..... ملاکهای مورد نظر A⁺SA (تحلیل محتوای کتب درسی)
- ۱۶۲..... فرم نمونه نقد و بررسی و تحلیل محتوا
- ۱۶۳..... (ب) ابعاد آموزشی کتاب درسی
- ۱۶۸..... سوالات برای بحث و مطالعه بیشتر
- ۱۶۸..... منابع فصل ششم
- ۱۶۹..... واژه نامه

پیشگفتار

فن آوری سریع اطلاعات جهان را به دهکده جهانی تبدیل کرده است. امروزه شاهد پیشرفت تکنولوژی در اکثر زمینه‌ها در کشورهای مختلف هستیم. هر چه پیشرفت در جهان صنعتی بیشتر می‌شود، فاصله‌ی بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای پیشرفته نیز افزایش می‌یابد. راه‌های کاهش فاصله‌ی موجود می‌تواند توجه بیشتر به نقش نظام آموزشی باشد نظام آموزشی ایران از نظام متمرکزی پیروی می‌کند بدین صورت که کتاب‌های درسی در سازمان برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی تهیه و در سراسر کشور توزیع می‌شوند. اگر کتاب‌های درسی متناسب با انگیزه‌ی درونی دانش‌آموزان باشند، نه تنها باعث رشد و شکوفایی استعدادها و ارضای نیاز به موفقیت در افراد شده، بلکه موجب رشد خلاقیت در دانش‌آموزان و پیشرفت کشور در سال‌های آتی می‌شود.

عواملی همچون امکانات آموزشی، روش تدریس، میزان، محتوای فعال، فضای مناسب، رقابت سازنده با همسالان و ... در یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار هستند. نتایج تحقیقات متعدد نشان داده است که بیش از نیمی از دانش‌آموزان دارای مشکلات یادگیری و رفتاری هستند و این مشکلات در طول سال ادامه می‌یابند و دانش‌آموزان را در مراحل بعدی زندگی در معرض مسائل جدیدی از قبیل شکست تحصیلی، مشکلات فردی، اختلالات رفتاری - عاطفی، بزهکاری و ترک تحصیل قرار می‌دهند. بنابراین تا زمانی که ماهیت شناخت و مکانیزم ساخت‌های روانی در ابعاد شناختی روشن نشود، بی‌شک هر گونه برنامه‌ریزی در امر تعلیم و تربیت منجر به بروز عوارض خطرناک و جبران‌ناپذیری در رشد و تحول طبیعی آنان می‌شود. بی‌تردید عدم تناسب برنامه‌ها و محتوای کتب درسی با فرآیند

تحوّل کودکان و نوجوانان، انگیزه‌ی آموختن را کاهش می‌دهد و مسأله افت و تأخیر تحصیلی را به وجود می‌آورد. توانایی متفاوت دانش‌آموزان در ابعاد شناختی، وابسته به ساختمان ذهنی متفاوت آنها می‌باشد، بنابراین هر گونه برنامه‌ریزی آموزشی و محتوای کتب درسی باید متناسب با این ساخت و در نظر گرفتن ترتیب و توالی رشد باشد.

بدون شک در نظام آموزش و پرورش رسمی هر کشوری، مقطع ابتدایی هم به لحاظ کمی یعنی تعداد معلمان و دانش‌آموزان و هم از نظر کیفی یعنی تأثیری که این دوره در موفقیت دانش‌آموزان در سراسر زندگی و دوران تحصیل دارد، از اساسی‌ترین و مهم‌ترین مقاطع تحصیلی است. به نظر می‌آید که بتوان گفت هیچ یک از دوره‌های تحصیلی از چنین اهمیتی برخوردار نیستند. براین اساس، تحقیقات نشان می‌دهد دانش‌آموزانی که در دوره ابتدایی با ناکامی تحصیلی روبه‌رو هستند، در تمام دوره‌های تحصیلی دچار مشکل می‌شوند. به همین دلیل کشورهای پیشرفته تمام تلاش خود را به تعلیم و تربیت دانش‌آموزان در این مقطع معطوف کرده‌اند و در این میان، ژاپن جزو یک از موفقیت‌ترین و پیشرفته‌ترین کشورها در زمینه آموزش و پرورش به حساب می‌آید. اما به راستی ریشه این موفقیت در کجاست؟ معلمان مدارس ابتدایی در ژاپن معمولاً از میان هدف‌های آموزش و پرورش این دوره بیش از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و گسترش مهارت‌های ویژه رشد عاطفی، اجتماعی و خود ادراکی آنها توجه دارند. کادر آموزشی، محیطی را سازماندهی می‌کنند که بر روابط انسانی، پیوندهای عاطفی، صمیمیت، رفتار گروهی و احساس تعلق مطلق به مدرسه استوار است. از مبانی مورد تأکید آموزش و پرورش مقطع ابتدایی در ژاپن می‌توان به شوق انگیز بودن مدارس، توجه زیاد به رشد شخصیت کودک و ارائه محتوای مناسب اشاره کرد. مثلاً برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در ژاپن دو ویژگی مهم دارد:

الف) برنامه درسی ژاپنی‌ها خیلی مقتدرانه است و به تعبیر کارشناسان مختصر و مفید است.

ب) بر رشد همه جانبه کودکان تأکید دارد.

شورای بررسی برنامه‌های آموزشی و درسی وزارت آموزش و پرورش ژاپن بر این باور است که کاهش حدود ۳۰ درصدی محتوای آموزشی و ساعات کلاسها از سال ۲۰۰۲ علاوه بر فراهم آوردن فرصت‌های لازم برای یادگیری تلفیقی و انتخاب دروس اختیاری در دوره‌های ابتدایی، امکان انعطاف در برنامه‌های درسی، همچنین فرصت‌ها و زمینه‌های لازم برای خلاقیت، زندگی با نشاط و رضایت از زندگی در مدرسه را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند. بنابراین می‌توان با کمک تحلیل محتوا، تغییرات مناسبی در جهت بهبود برنامه درسی و بالانقص کاهش محتوا و تهیه محتوایی که به رشد همه جانبه دانش‌آموز منتهی شود در کتب درسی دوره ابتدایی و دیگر کتب درسی به وجود آورد.

همچنین توسط این نویسندگان می‌توان به جنبه‌های دیگری از کتاب درسی مانند میزان پژوهش محور بودن محتوایی متن، تناسب محتوا با سن عقلی، انگیزه و رغبت دانش‌آموز و یا میزان سودمندی محتوا... پی برد. این کتاب برای درس «تحلیل محتوا» تألیف شده است و حاوی شش فصل است: خودنگارش به گونه‌ای است که هر بخش تقریباً مقدمه بخش دیگر و از توالی و نظم خاصی برخوردار است ضمناً مطالعه آن برای کلیه دانشجویان گرایش علوم تربیتی بویژه آموزش و پرورش دبستانی و پیش دبستانی و برنامه‌ریزی درسی لازم است. دانشجویان رشته‌های مختلف دبیری در پی‌گیری این کتاب با فرهنگیان و همه کسانی که به نوعی با تعلیم و تربیت سر و کار دارند می‌توانند از این کتاب استفاده نمایند. تحلیل و بررسی محتوای کتب درسی به تصمیم سازان، دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا در هنگام تدوین کتاب‌های درسی تصمیمات صحیحی بگیرند. میزان نقص‌ها و کاستی‌ها را به حداقل برسانند.

از آن جا که کتاب حاضر خالی از نقص نیست از همه اندیشمندان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت درخواست داریم که با رهنمودها، انتقادهای و پیشنهادهای خود مشوق مادر بهبود چاپ‌های بعدی این مجموعه باشند.

مؤلفین
بهار ۱۳۹۴